

УДК 159.9.019.4

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-1.18>

Н. В. Підбуцька

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами
імені академіка І. А. Зязюна
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Метою статті стало виявлення особливостей копінг-поведінки, їх типів, що домінують, стресостійкості, способів подолання труднощів у різних сферах діяльності студентів технічних спеціальностей. Також визначення психологічних чинників, що зумовлюють особливості копінг-поведінки. До чинників віднесено: суб'єктивний контроль, мотиви афіліації, типи психологічного захисту.

У дослідженні взяли участь 47 респондентів. З них чоловіків – 32, жінок – 15. Середній вік за вибіркою – 19,7 років. Респонденти-другокурсники – 15 осіб, третьокурсники – 17, четвертокурсники – 15 осіб. Усі вони є студентами, що навчаються за спеціальностями: «Електротранспорт», «Технічна електрохімія», «Виробничі біотехнології».

Установлено, що найчастіше серед базисних стратегій поведінки у стресових ситуаціях студенти використовують копінг-стратегію «Вирішення проблем». Високий рівень використання копінг-стратегії «Уникання проблем» має 15%, що свідчить про їхню пасивну поведінку у стресових ситуаціях. У стресових ситуаціях використовують позитивну переоцінку, планування та самоконтроль, показники яких свідчать про високу напруженість відповідних копінгів. 22,5% студентів мають низький рівень копінг-стратегії «Прийняття відповідальності», що свідчить про недостатнє усвідомлення власної участі у виникненні складних ситуацій та відповідальності за вихід із них.

Виявлено, що продуктивні типи копінг-поведінки (вирішення проблем, прийняття відповідальності) продукують слабовиражена регресія та загальна інтернальність. Такий тип захисту, як позитивна переоцінка, що найчастіше проявляється в майбутніх інженерів, є результатом високої інтернальності в області міжособистісних відносин, а деструктивний – втеча-уникнення – наслідком недостатньо оптимального прояву Его-захистів заміни та регресії. Причиною того, що для респондентів практично нехарактерна копінг-стратегія, що пов'язана із прийняттям відповідальності, є високий загальний рівень інтернальності.

З'ясовано особливості процесів психологічного подолання складних ситуацій у студентів технічних спеціальностей, як-от: виражена стратегія «Вирішення проблеми», але за наявності високонапружених копінгів – позитивної переоцінки, планування та самоконтролю. Такі особливості пов'язані з яскраво вираженим інтернальним типом контролю майбутніх інженерів і проявом у них таких захисних механізмів психіки, які розкривають їх як осіб із високою нормативністю поведінки.

Ключові слова: саморегуляція, стресостійкість, професіоналізм, суб'єктивний контроль, копінг, майбутній інженер.

Постановка проблеми. Професіоналізм сучасного фахівця в умовах постійної трансформації всіх сфер життя повинен бути пластичним новоутворенням, що містить такі компоненти, які допоможуть адаптуватися в будь-яких умовах. Зокрема, професіоналізм майбутнього інженера передбачає наявність стресостійкості і процесів психологічного подолання складних ситуацій, які допоможуть досягти вміння конструктивно реагувати та вирішувати проблемні стресові завдання у професійній діяльності.

Більшість вітчизняних науковців (В. Олефір, О. Самара, О. Склень, Т. Ткачук та ін.), що аналізують копінг-поведінку в конкретних професіях, свої дослідження присвячують екстремальним видам професійної діяльності (правоохоронна, податкова, оперативно-рятувальна, спортивна тощо), оминаючи інші, зокрема інженерну, хоча вона

передбачає виконання експлуатаційно-технологічних функцій, які є складними з погляду безпеки в системі «людина – машина», тому вважаємо, що сьогодні недостатньо досліджена проблема копінг-поведінки фахівців інженерної діяльності та майбутніх інженерів у контексті їхнього професійного становлення.

Мета статті – дослідити особливості копінг-поведінки студентів технічних спеціальностей, визначити чинники, що її зумовлюють.

Методики дослідження. Для досягнення мети використано такі психодіагностичні методики: «Індикатор копінг-стратегій» Дж. Амірхана (адапт. Н. Сирота, В. Ялтонський), опитувальник «Копінг стратегії» Р. Лазаруса, опитувальник рівня суб'єктивного контролю (далі – РСК) Дж. Роттера (адапт. Є. Бажина, С. Голинкіної, А. Еткінда), методика діагностики мотивів афі-

ліації А. Мехрабіана (модифікація М. Магомед-Емінова), методика діагностики типологій психологічного захисту (Р. Плутчик в адаптації Л. Васермана, О. Єришева, О. Клубовой та ін.), а також методи обробки даних за допомогою статистичного пакету даних SPSS (версія 20.0): метод розбіжностей та кореляційний аналіз. У дослідженні взяли участь 47 студентів-інженерів 2–4-х курсів, що навчаються за спеціальностями: «Електротранспорт», «Технічна електрохімія», «Виробничі біотехнології».

Аналіз та обговорення результатів. У процесі дослідження наукової категорії «професіоналізм особистості», зокрема майбутнього інженера, автором розроблено такі складники: когнітивний, особистісний, мотиваційний, ціннісний та операціональний. Так, до останнього належить тип орієнтації поведінки у складних професійних завданнях, копінг-стратегії.

Рис. 1. Характеристика копінг-стратегій студентів-інженерів

Відповідно до графічного матеріалу, можна стверджувати, що найчастіше серед базисних стратегій поведінки у стресових ситуаціях респонденти використовують копінг-стратегію «Вирішення проблем» ($M = 25,8$), що свідчить про звертання ними до власного потенціалу, здійснення активних дій щодо пошуку найкращого виходу зі складної життєвої або професійної ситуації. Ця індивідуально-психологічна особливість відіграє важливу роль у становленні особистості майбутнього фахівця з інженерної справи, оскільки під час виробничої практики на випускних курсах та в майбутній професійній діяльності інженери стикаються зі складними професійно-виробничими проблемами, пов'язаними з технологічною модернізацією або, навпаки, з використанням старої техніки, які потребують негайного вирішення.

Таблиця 1
Діагностика копінг-стратегій особистості, що домінують (%)

Шкала	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Вирішення проблем	10	85	5
Пошук соціальної підтримки	32,5	65	2,5
Уникнення проблем	85	0	15

Згідно з даними табл. 1, високий рівень використання копінг-стратегії уникання проблем має 15%, що є найбільшим показником серед усіх стратегій. Це свідчить про те, що цих досліджуваних задовольняє їхня пасивна поведінка у стресових ситуаціях, вони не бажають мати тісний контакт із соціумом, що деструктивним чином впливає на якість життя.

Важливим показником копінг-поведінки є дослідження способів поведінки особистості у проблемних ситуаціях у різних сферах життєдіяльності (рис. 2).

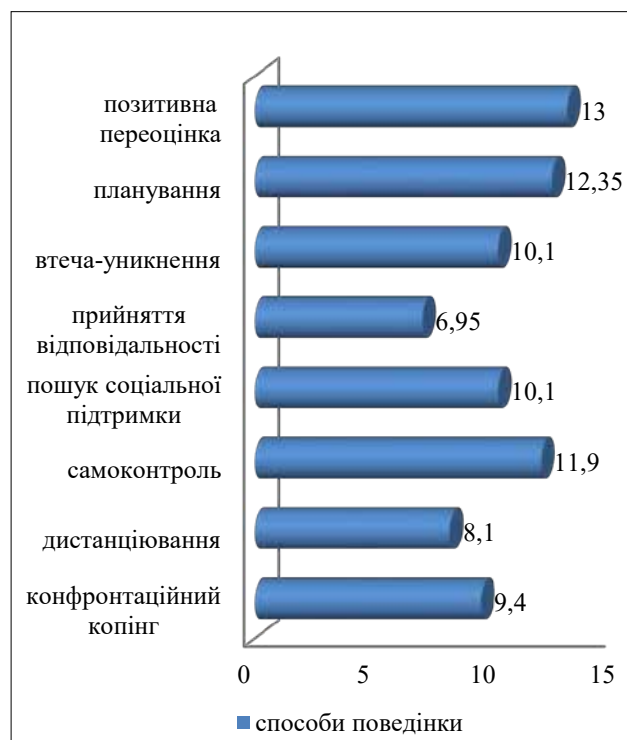

Рис. 2. Характеристика способів совладаючої поведінки майбутніх інженерів

Згідно з даними рис. 2, студенти інженерно-технічних спеціальностей у стресових ситуаціях використовують позитивну переоцінку, планування та самоконтроль, показники яких свідчать про високу напруженість відповідних копінгів. Тобто респонденти, намагаючись вирішити проблему, схильні до її позитивного філософського пере-

осмислення, вважаючи, що «все, що не робиться, то на краще», та зумовить особистісний розвиток, водночас контролюючи та майже придушуючи власні емоції, що дозволяє цілеспрямовано аналізувати ситуації й ухвалювати виважене, заздалегідь обмірковане рішення.

Таблиця 2
Способи подолання труднощів у різних сферах діяльності студентів (%)

Шкала	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Конфронтаційний копінг	15	67,5	17,5
Дистанціювання	22,5	72,5	5
Самоконтроль	5	42,5	52,5
Пошук соціальної підтримки	10	70	20
Прийняття відповідальності	22,5	77,5	0
Втеча-уникнення	7,5	70	22,5
Планування вирішення проблем	2,5	50	47,5
Позитивна переоцінка	0	42,5	57,5

Відповідно до даних, наведених у таблиці 2, практично половина досліджуваних респондентів мають ярко виражену позитивну переоцінку, планування вирішення проблем та самоконтроль. 22,5% студентів мають низький рівень такої копінг-стратегії, як прийняття відповідальності, тобто вони недостатньо усвідомлюють власну участь у виникненні складних ситуацій та відповідальність щодо їх подолання.

Аналіз науково-психологічної літератури свідчить про існування взаємозв'язку копінг-стратегій з інтернальністю-екстернальністю особистості, з метою перевірки цього в майбутніх інженерів досліджені особливості суб'єктивного контролю (табл. 3 та рис. 3).

Таблиця 3
Рівень суб'єктивного контролю студентів над різноманітними життєвими ситуаціями

Шкала	Студенти-інженери
Загальна інтернальність	23,95 ± 5,35
Інтернальність в області досягнень (ІД)	6,6 ± 2,6
Інтернальність в області невдач (ІН)	7,65 ± 1,67
Інтернальність у сімейних відносинах (ІС)	6,17 ± 2,14
Інтернальність в області виробничих відносин (ІВ)	5,85 ± 1,49
Інтернальність в області міжособистісних відносин (ІМ)	2,5 ± 0,9
Інтернальність в області здоров'я, хвороби (ІЗ)	2,07 ± 1,02

Матеріали таблиці свідчать про те, що більшість респондентів мають інтернальну спрямо-

ваність, оскільки мають досить високий показник за шкалою «Загальна інтернальність», тобто вони прагнуть контролювати власні дії, розуміючи, що більшість із них є результатом поведінкової активності, а також бажають нести відповідальність за все, що зроблено у власному житті. Важливим вважаємо аналіз типу контролю в різних сферах життєдіяльності, що надасть змогу розкрити особливості поведінки майбутніх інженерів (рис. 3).

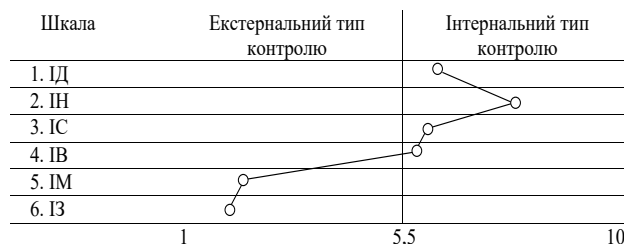

Рис. 3. «Профіль РСК» майбутніх інженерів

Відповідно до представленого профілю, можна стверджувати, що сфери життєдіяльності, що стосуються досягнень, невдач і сімейних та виробничих відносин, перебувають в області інтернального типу контролю, тобто студент-інженер вважає, що все досягнуте, усі негативні моменти в житті цілковито залежать від його особистості та власного втручання у діяльність, у майбутніх виробничих відносинах саме його особа й активність буде важливим чинником у побудові міжособистісних взаємин, організації професійної діяльності.

Що стосується результатів, отриманих за допомогою методики «Діагностика мотивів афіліації» А. Мехрабіан (модифікація М.Магомед-Емінов), то необхідно зазначити, що у студентів-інженерів показники за шкалами «Прагнення до прийняття» – $15,07 \pm 2,92$, «Страх відкидання» – $14,62 \pm 4,18$, які відносяться до середнього рівня, ближче до високого. За такого поєднання визначених мотивів можна говорити про наявність вираженого внутрішнього конфлікту, пов'язаного з одночасним прагненням до людей і їх униканням, який виникає щоразу за необхідності зустрічей із незнайомими людьми.

За даними методики діагностики типологій психологічного захисту (Р. Плутчик в адаптації Л. Васермана, О. Єришева, О. Клубової та ін.), у майбутніх інженерів найбільш виражені такі типи Его-захисту, як проєкція ($4,8 \pm 1,9$) й інтелектуалізація ($4,6 \pm 1,6$), найменш виражені реактивне утворення ($2,7 \pm 1,1$) і компенсація ($2,4 \pm 1,5$). Студенти технічних спеціальностей за наявності проблемної ситуації намагаються уникнути надмірних переживань або свідомо чи несвідомо приписують власні негативні емоційні стани іншим людям.

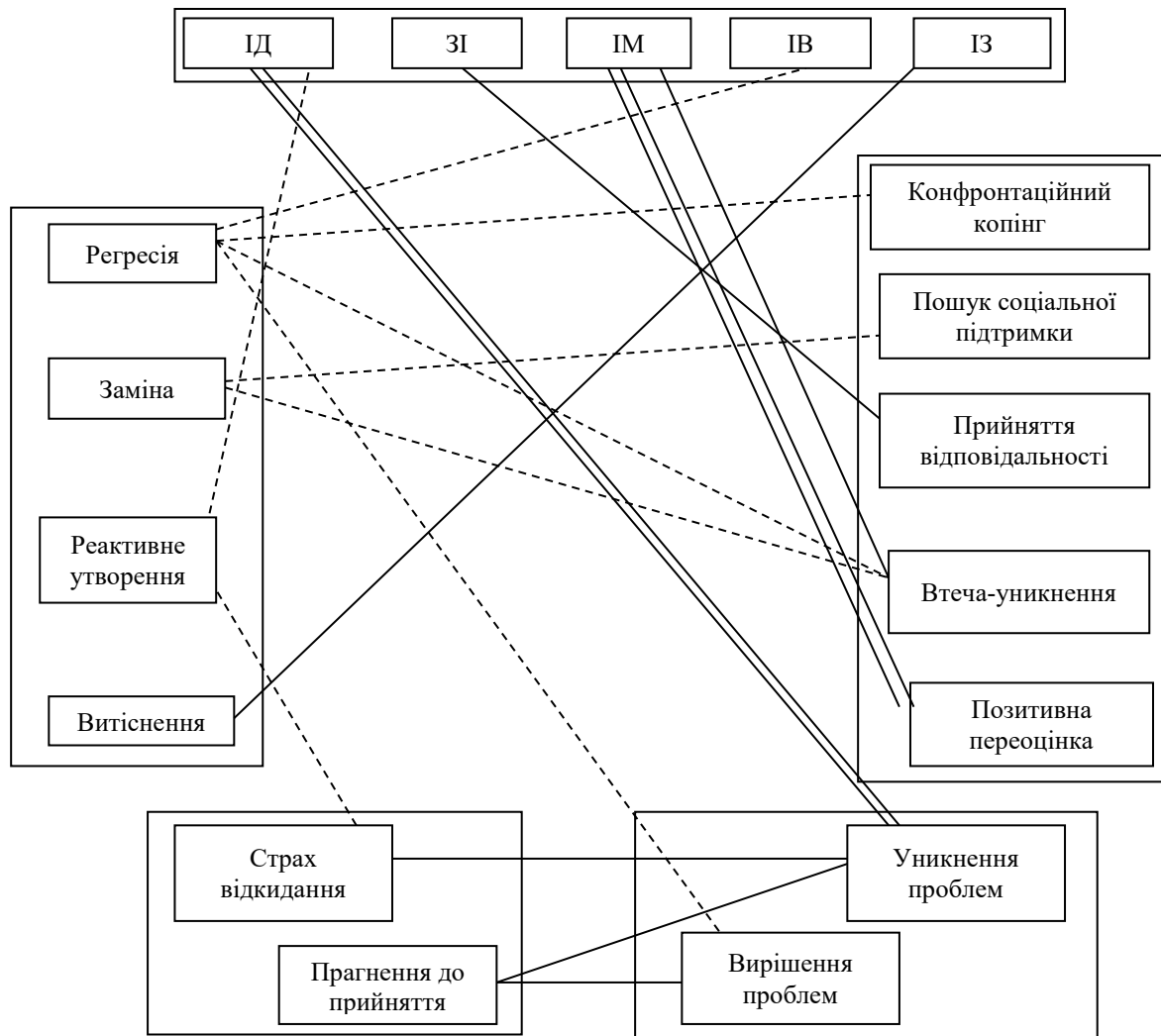

Рис. 4. Кореляційні плеяди між показниками копінг-поведінки й іншими змінними

Примітка: ЗІ – загальна інтернальність; ІД – інтернальність в області досягнень; ІВ – інтернальність в області виробничих відносин; ІМ – інтернальність в області міжособистісних відносин; ІЗ – інтернальність в області здоров'я, хвороби.

Виходячи з аналізу побудованих кореляційних плеяд, можна стверджувати, що продуктивні типи копінг-поведінки (вирішення проблем, прийняття відповідальності) продукують слабовиражена регресія та загальна інтернальність. Такий тип захисту, як позитивна переоцінка, що найчастіше проявляється в майбутніх інженерів, стає результатом високої інтернальності в області міжособистісних відносин, а деструктивний – втеча-уникнення – наслідком недостатньо оптимального прояву Его-захистів заміни та регресії. Причиною того, що для респондентів практично не характерна копінг-стратегія, пов'язана із прийняттям відповідальності, є високий загальний рівень інтернальності.

Висновки. Отже, звернення дослідників до проблеми особливостей копінг-поведінки майбутніх інженерів протягом професіоналізації та фахівців інженерної справи є вкрай необхідним, ураховуючи аналіз змісту професійної діяльності. Проведене дослідження дозволило виявити

особливості процесів психологічного подолання складних ситуацій у студентів технічних спеціальностей, як-от виражена стратегія «Вирішення проблеми», але за наявності високонапружених копінгів – позитивної переоцінки, планування та самоконтролю. Такі особливості пов'язані з яскраво вираженим інтернальним типом контролю майбутніх інженерів і проявом у них таких захисних механізмів психіки, які розкривають їх як осіб із високою нормативністю поведінки.

Література:

1. Підбуцька Н. Аналіз сучасних підходів щодо визначення наукової категорії «професіоналізм особистості». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні та психологічні науки»* / за ред. Є. Потапчук. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2013. № 1 (66). С. 503–514.

2. Ткачук Т., Корсун С. Психологія діяльності працівників податкової міліції : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 194 с.
  3. Pidbutska N., Knysh A., Chala Y. Future Engineers' Psychological Readiness for Common Competencies Development in the Process of Studying "Professional Psychology". *Science and Education*. Iss. 11. 2017. P. 133–138.
  4. Романовський О. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності : монографія ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : Основа, 2001. 311 с.
-

Pidbutska N. V. Psychological factors of future engineers' coping-behavior

The aim of the article is to identify the features of coping behavior, its dominant types, stress resistance, ways to overcome the difficulties in different areas of students' technical specialties. It also deals with the definition of psychological factors that determine the features of coping behavior. The factors included: subjective control, affiliation motives, types of psychological protection.

The study was attended by 47 respondents. There were 32 men and 15 women out of them. The average age of the sample is 19.7 years. Numbers of respondents-seconded students are 15 people, third year students are 17 people, fourth-year students are 15 people. All of them are students studying in such specialties like electrical transport, technical electrochemistry, industrial biotechnology.

It is established that students use more often the «Problem Solving» coping strategy among the basic strategies of behavior in stressful situations. The high level of using a coping strategy is 15%, which is evidenced by their passive behavior in stressful situations. Positive reevaluation, planning and self-control are used in stressful situations, which indicators show the high tension of the corresponding copings. There are 22.5% of the students who have a low level of "acceptance of responsibility" coping strategy, which testifies to a lack of awareness of students own participation in the emergence of complex situations and the responsibility for its solution.

A mention should be made that productive types of coping behavior (problem solving, acceptance of responsibility) produce weakly expressed regression and general internality. Such a type of protection as a positive reevaluation that most often appears in future engineers is a consequence of high internality in the field of interpersonal relations, and a destructive – escape-avoidance – is a consequence of the inadequately optimal manifestation of substitution and regression defenses. The reason for the respondents' coping strategy, which is practically uncommon, is the high overall level of interpersonal responsibility.

The psychological overcoming processes peculiarities of difficult situations in the students of technical specialties are determined: the expressed strategy is the solution of the problem, but in the presence of highly tense copings, a positive reevaluation, planning and self-control. Such features are related to the pronounced internal type of control of future engineers and the manifestation of such protective psychics mechanisms, which reveal them as persons with high standards of behavior.

Key words: *self-regulation, stress resistance, professionalism, subjective control, coping, future engineer.*